

IN MEMORIAM

AKADĒMIĶIS ĒVALDS MUGURĒVIČS
(06.04.1931.–23.11.2018)

Mūžības ceļos devies Latvijas Zinātņu akadēmijas īstenais loceklis, valsts emeritētais zinātnieks, arheologs un viduslaiku vēsturnieks Dr. habil. hist. Ēvalds Mugurēvičs.

Ēvalds Mugurēvičs ir viens no Latvijas viduslaiku arheoloģijas pamatlicējiem, viens no erudītākajiem viduslaiku vēstures avotu pazinējiem un Latvijas vēsturiskās ģeogrāfijas speciālistiem, rakstīto avotu par Latvijas vēsturi komentāru autors un tulkotājs, pirmais arheoloģijas doktors Baltijā, ilggadējs LU Latvijas vēstures institūta Arheoloģijas nodaļas vadītājs, vairāk nekā 700 publikāciju un 16 monogrāfiju un kolektīvo monogrāfiju autors.

Ēvalds Mugurēvičs dzimis 1931. gada 6. aprīlī Rēzeknes apriņķa Barkavas pagastā (tag. Madonas nov.). Ēvalda tēvs Staņislavs Mugurēvičs Latvijas armijas sastāvā piedalījās Latvijas Neatkarības karā un

viņam tika piešķirta jaunsaimniecība. Skarbijā un juceklīgajā pēckara laikā Staņislava Mugurēviča dzīvību izdzēsa nenoskaidrotas personas raidītās lodes 1946. gada 12. jūnijā. Ēvaldam agrajā jaunībā vajadzēja iztikt bez tēva gādības. Šajos smagajos gados Ēvalds izkopa gribasspēku un darba mīlestību, kas viņu pavadīja visu atlikušo dzīvi. Viņa neatlaidības un mērķtiecības piemērs ir būtībā pašmācības ceļā apgūtā latīņu valoda, kas lieliski noderēja vēlāk zinātniskajā darbā. 1951. gadā Ēvalds pabeidza Varakļānu vidusskolu un tajā pašā gadā, sekmīgi nokārtojis iestājesāmenus, iestājās Latvijas Universitātes (tolaik Latvijas Valsts universitāte) Vēstures un filoloģijas fakultātē vēstures specialitātē. 1953. gada 19. jūlijā, citējot viņu pašu, Ēvalda Mugurēviča dzīvē “iezīmējās būtisks pagrieziena” – viņš, būdams students, pieteicās darbā Asotes pilskalna arheoloģiskajā ekspedīcijā, kuru vadīja Elvīra Šnore – vienīgā Latvijā strādājošā pirmskara brīvās Latvijas arheoloģe. Vienlaicīgi izrakumi notika arī netālu esošajā Oglenieku kapulaukā.

1956. gadā Ē. Mugurēvičs teicami aizstāvēja diplomdarbu “XII–XIII gs. latgaļu un lībiešu pārvaldes centru un ceļu identifikācija”, ieguva vēsturnieka un vidusskolas vēstures skolotāja kvalifikāciju. Tajā pašā gadā viņš tika pieņemts darbā par jaunāko zinātnisko līdzstrādnieku Latvijas Vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļā. 1958. gadā Ē. Mugurēvičs uzsāka darba gaitas LPSR ZA Vēstures un materiālās kultūras institūtā par vecākā zinātniskā līdzstrādnieka vietas izpildītāju. Par viņa izvēlēto zinātniskā darba tēmu “Tirdzniecības ceļi Latvijā 9.–12. gs.” bija jāizstrādā vēstures zinātņu kandidāta disertācija (mūsdienu izpratnē – doktora disertācija). 1961. gada 27. oktobrī darbs tika sekmīgi aizstāvēts. No 1959. līdz 1964. gadam Ē. Mugurēvičs vadīja izrakumus Pļaviņu HES celtniecības zonā – Oliņkalnā un Lokstenē, Radžu kapulaukā u.c. pieminekļos.

60. gadu otrajā pusē un 70. gadu sākumā sakarā ar plānoto Rīgas HES celtniecību Ē. Mugurēvičs veica izrakumus Mārtiņsalas mūra pilī, priekšpilī, baznīcā un kapsētā.

1970. gadā, ceļot jauno slimnīcas ēku Saldū, celtnieki uzdūrās viduslaiku mūra pils pamatiem. Ē. Mugurēvičs tika komandēts uz Saldu, kur atsedza visas vēl saglabājušās pils paliekas. Līdz ar to bija uzsākta mūra piļu pētniecība arī ārpus Daugavas applūdināmās zonas. Saldus pilij Kurzemes pusē sekoja Piltenes un Dundagas mūra pilis. 70. gados šajā reģionā Ē. Mugurēviča vadībā tika rakti arī dzelzs laikmeta pieminekļi – Pabērzkalna, Matkules pilskalns, Sabiles pilskalns un senpilsēta, Pūres Zviedru senkapi, kā arī apzināti senvēstures pieminekļi. Tas ļāva viņam pievērsties līdz tam maz pētītajiem Kurzemes etniskās vēstures

Ēvalds Mugurēvičs un Francis Zagorskis Tērvetē. 1959. gads. Foto no LU LVI Arheoloģisko materiālu krātuves

jautājumiem – lībiešu, vendu un kuršu etniskās piederības un mijiedarbības problēmām.

80. gadu pirmajā pusē Ē. Mugurēvičs vadīja izrakumus Rēzeknes mūra pilī, bet 80. gadu otrajā pusē – ieplānotās, bet nerealizētās Dau-gavpils HES applūdināmajā zonā Dinaburgas mūra pilī un pilsapmetnē.

1990. gadā pavērās iespēja pētīt Jersikas pilskalnu, izrakumi noslēdzās 2003. gadā. Tie bija pēdējie viņa organizētie (kopā ar Antoniju Vilcāni) arheoloģiskie izrakumi.

Vienlaikus ar intensīvo arheoloģisko izrakumu darbu Ē. Mugurēvičs nodevās nopietnu monogrāfisku izdevumu sagatavošanai. 1965. gadā krievu valodā iznāca viņa pirmā monogrāfija “Austrumlatvija un kaimiņu zemes X–XIII gs.”. Strādājot viduslaiku pieminekļos, Ē. Mugurēvičs pakāpeniski gatavoja nodaļas iecerētajam Latvijas arheologu kopdarbam “Latvijas PSR arheoloģija” (1974). Šajā darbā pirmo reizi plaša uzmanība veltīta arī 13.–17. gs. arheoloģijas jautājumiem – mūra pilīm, senlietu materiālam, pievēršoties arī vietējo tautu kultūras un no Rietumeiropas nākušās kristiešu kultūras mijiedarbībai.

1977. gadā monogrāfijā tika apkopoti arheoloģisko izrakumu rezultāti un sniegta vēsturisko liecību analīze par Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadiem.

Lokstene arheoloģiskā ekspedīcija. Ē. Mugurēvičs sēž pirmais no kreisās.
1962. gads. *Foto no LU LVI Arheoloģisko materiālu krātuves*

Ē. Mugurēvičs – LZA Vēstures institūta Arheoloģijas nodaļas vadītājs.
1985. gads. *Martas Justovičas foto*

Laikā no 1978. līdz 1982. gadam Ē. Mugarēvičs strādāja pie doktora disertācijas, ko sekmīgi aizstāvēja 1983. gadā 2. decembrī Maskavā, doktora grādu PSRS Augstākā atestācijas komisija piešķīra 1984. gada pirmajā pusē. 1991. gadā to pielīdzināja Latvijas Dr. habil. hist. grādam.

Ē. Mugarēvičs piļu pētniecības jautājumus risinājis kompleksi, pievēršot uzmanību ne tikai celtniecības liecībām, bet arī pils iedzīvotāju materiālajai kultūrai, vietējo un vācu iecelotāju kultūras mijiedarbībai, pētot arī blakus pilīm izvietotās ciemu vietas un kapsētas. Šī pieeja atspoguļojas gan doktora disertācijā “Pilis un lauku apmetnes Livonijā 12.–16. gs.,” gan monogrāfijā “Viduslaiku ciems un pils Salaspils novadā” (2008), kurā apkopots un analizēts Mārtiņsalas arheoloģiskajos izrakumos iegūtais 12.–14. gs. senlietu materiāls. Monogrāfijā raksturota Salaspils novada kā administratīvās vienības veidošanās viduslaikos, parādot šī viduslaiku centra lomu Latvijas 12.–14. gs. vēsturē un Baltijas tā laika starptautiskajos notikumos.

90. gados Ēvalds Mugarēvičs daudz strādā pie vienas no savām iemīļotākajām tēmām – senajiem rakstītajiem avotiem. Savienojot savas latīņu valodas un vēsturnieka zināšanas ar bagātu arheologa darba pieredzi, viņš sagatavo izdošanai, uzraksta priekšvārdu un komentārus vispirms Indriķa hronikai (tekstu tulkojis Ābrams Feldhūns), kas iznāk 1993. gadā. Par šo darbu viņš tajā pašā gadā saņem Latvijas Kultūras fonda Spīdolas balvu. 1998. gadā viņš uzraksta priekšvārdu un kopā ar Kasparu Kļaviņu sagatavo komentārus Atskaņu hronikai (no vidusaugšvācu valodas atdzejojis Valdis Bisenieks), seko paša tulkotā Vartberges Hermaņa Livonijas hronika (2005) un Franciska no Moliano izmeklēšanas protokols (2010) – dokuments par notikumiem Livonijā 13.–14. gadsimtā. Darbs pie rakstīto avotu izdošanas noslēdzas ar Rietumeiropas hroniku par baltu apdzīvotām zemēm 9.–13. gs. fragmentu tulkojumiem un komentāriem (2015) un Dionīsija Fabrīcija Livonijas vēstures izdevumu (2016).

Ēvalda Mugarēviča darbs tika augstu novērtēts pirms (LPSR Valsts prēmija, 1976, 1987) un arī pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas. 1989. gadā viņš tika ievēlēts Latvijas Zinātņu akadēmijā par korespondētājlocekli arheoloģijā, 1992. gadā par īsteno locekli (akadēmiķi). 1994. gadā viņš saņēma Baltijas studiju veicināšanas balvu par labāko publikāciju žurnālā “*The Journal of Baltic Studies*”, 2004. gadā LZA un a/s “Grindeks” balvu par mūža ieguldījumu Latvijas arheoloģijā un viduslaiku vēstures pētniecībā. Par nozīmīgu darbu zinātnē viņš saņēma Baltijas Asamblejas balvu zinātnē (2005), LZA Lielo medaļu

(2011), A. Švābes balvu (2015). Par zinātniskās sadarbības veicināšanu un ieguldījumu Baltijas vēsturi skarošo problēmu risināšanā Ē. Mugurēvičam piešķirts arī Lietuvas Bruņinieka krusts "Par nopelniem Lietuvas labā" (2013).

2001. gadā Ēvaldam Mugurēvičam piešķīra Valsts emeritētā zinātnieka nosaukumu, 2002. gadā – Valsts kultūrkapitāla fonda mūža stipendiju, bet 2007. gadā pateicībā par ieguldījumu novada senvēstures izpētē viņu ievēlēja par Salaspils pilsētas Goda pilsoni.

1965. gadā, pēc instruktažas Maskavā, PSRS ZA Ārzemju daļā, Ē. Mugurēvičs varēja doties savā pirmajā ārzemju komandējumā – uz I Starptautisko slāvu arheoloģijas kongresu Varšavā (Polijā). Par Ē. Mugurēviča nopelniem Latvijas arheoloģijas sasniegumu ieviešanā starptautiskajā zinātniskajā apritē runā skaitļi un fakti. Viņš piedalījies ap 70 zinātniskās konferencēs un simpozijos 20 valstīs. Kā Latvijas vēstures zinātnu Nacionālās komitejas prezidents viņš piedalījies Vispasaules vēsturnieku kongresos Monreālā (1995), Oslo (2000), Sidnejā (2005). Par Ē. Mugurēviča autoritāti liecina viņa ievēlēšana par ārzemju zinātnieku biedrību, asociāciju un komisiju un zinātnisko izdevumu redakciju locekli.

Savas zināšanas viņš nodevis jaunajiem vēsturniekiem, 25 gadus lasot lekcijas, vadot arheoloģiskās prakses, kā arī kursa darbus un doktora disertācijas LU Vēstures un filozofijas fakultātē.

Tomēr zinātnieka darbu vērtē galvenokārt pēc tā, cik nozīmīgs bijis viņa pienesums zinātnē. Ēvalda Mugurēviča gadījumā tas ir ievērojams.

Uz motocikla. 20. gs. 60. gadi. Foto no LU LVI Arheoloģisko materiālu krātuves

Ar kolēģiem Māri Atgāzi, Annu Zariņu, Ilgu Zagorsku un Silviju Tilko Annas Zariņas 85 gadu jubilejā. 2006. gads. *Antonijas Vilcānes foto*

Viņa monogrāfija “Austrumlatvija un kaimiņu zemes X–XIII gs.” bija viens no pirmajiem darbiem pēckara Latvijā, kurš, lai gan tapis okupācijas apstākļos, guva starptautisku ievēribu. Ē. Mugurēviča sagatavotie avotu izdevumi ieveduši tos pilnvērtīgā zinātniskā aprītē. Tie nozīmīgi arī Igaunijas un Lietuvas viduslaiku vēstures pētniekiem. Ne velti Ē. Mugurēviča darbs novērtēts ar augstu Lietuvas valsts apbalvojumu. Lielā mērā pateicoties viņam, tika aizsākta pilnvērtīga viduslaiku mūra piļu pētniecība Latvijā, iekļaujot šos pieminekļus, kurus gan Latvijas brīvvalsts laikā, gan padomju okupācijas periodā uzskatīja par svešiem, Latvijas vēstures kopainā. Ēvalds Mugurēvičs noteikti ir un būs arī nākotnē viens no visbiežāk citētajiem Latvijas arheologiem un vēsturniekiem.

Dziļi simboliski, ka viņa komentētā Indriķa hronika ir pasniegta nu jau diviem pāvestiem, kuri apmeklēja Latviju, – Jānim Pāvīlam II un Franciskam.

Mums, kuri pazina Ēvaldu, viņš paliks atmiņā kā ļoti mērķtiecīgs, Latvijas vēsturi mīlošs cilvēks ar milzīgām darbaspējām, kuram piemita

Stādot ozoliņu Turaidas muzejrezervāta teritorijā arheologa Jāņa Graudoņa piemiņai viņa 95. dzimšanas dienā. 2008. gads. *Antonijas Vilcānes foto*

arī zinātniekam tik nepieciešamā pozitīvā godkāre. Šķiet, nekļūdisimies, ja teiksim, ka viņš saskatīja garīgu saikni ar Latvijas arheoloģijas otrā posma, kad Latvijas arheoloģiju savās rokās pārņēma latviešu arheologi, aizsācēju profesoru Franci Balodi. Viņš bija gandarīts, kad kļuva par pirmo arheologu pēckara Latvijā un otro aiz Franča Baloža, kurš tika ievēlēts par profesoru Latvijas Universitātē. Viņš neapšaubāmi bija gandarīts par iespēju tupināt Franča Baloža uzsāktos izrakumus Jersikas pilskalnā.

Laikā, kad viņš bija LZA Vēstures institūta Arheoloģijas sektora, vēlāk Arheoloģijas un antropoloģijas nodaļas, vadītājs (1971–1995), viņš bija salīdzinoši piesardzīgs – arī darbs “Austrumlatvija un kaimiņu zemes X–XIII gs.” atbilda tā laika uzstādījumam pētīt Austrumlatviju un sakarus ar Krievzemi, tomēr nevar aizmirst, ka viņš arī veiksmīgi izmantoja tās iespējas, kuras tas deva, – Ē. Mugurēvičs bija pirmais, kurš uzrakstīja rakstu par Latvijā atrastajiem kristietības simboliem – 11.–15. gs. krustiņiem (1974). Pretēji norādījumiem atsevišķi neizdalīt

Āraišos ar Andri Cauni, Jāni Apalu un Jāni Asari. Ap 2008. gadu

Rietumlatviju un Kurzemi, Ē. Mugurēvičs pētīja tās aizvēstures un viduslaiku vēstures jautājumus. Jūtīgajā vardu etniskās piederības jautājumā, kurus daži pētnieki uzskatīja par rietumslāviem, viņš pamatoja to piederību Baltijas somu etnosam. Novērtējams arī tas, ka viņš nevaicījis publiski pozitīvi vērtēt Franci Balodi, dēvējot to par “latviešu nacionālās arheoloģijas” dibinātāju. Visu mūžu Ē. Mugurēvičs bija saglabājis interesi par savu novadnieku pulkvedi Oskaru Kalpaku. Jau pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas viņš savākto materiālu apkopoja monogrāfijā “Oskars Kalpaks. Pirmā pasaules kara un Latvijas Atbrīvošanas cīņu varoņa dzīves un kauju ceļš”.

Lai gan ieguvis augstus akadēmiskos amatus un saņēmis daudzus pagodinājumus, Ē. Mugurēvičs saglabāja saikni ar savas dzimtas un dzimtās puses ļaudīm, un simboliski, ka arī pēdējā pateicība, ko zinātnieks saņēma, bija Madonas novada atzinības raksts. Mūža nogalē viņš publicēja atskatu uz savu dzīvi “Mana dzīve – no ganuzēna līdz akadēmīķim: vēsturnieka liecības par savu darbu, laikabiedriem un radniekiem”. Ē. Mugurēvičs rakstījis savas atmiņas, vadoties no seno hroniku autoru pieredzes – minējis arī sīkas sadzīviskas detaļas – cenas, redzētās

teātra izrādes, diplomos ierakstītos formulējumus, ārzemju komandējuma laikā nopirktās deficīta preces utt. Viņš apzinājās, ka pēc kāda laika šī informācija būs vērtīga laikmeta liecība, kas, iespējams, citur vairs nebūs atrodamā.

Atbrīvojies no nodaļas vadītāja atbildības, Ē. Mugurēvičs mainījās – mēs redzējam atsaucīgu, sirsniņu kolēģi, kurš spēja kritiski paskatīties arī uz sevi. Tādu mēs arī viņu paturēsim atmiņā.

Lai mūžīgs miers viņam dzimtās puses kapu kalniņā!

Ē. MUGURĒVIČA NOZĪMĪGĀKĀS PUBLIKĀCIJAS:
DISERTĀCIJU AUTOREFERĀTI, MONOGRĀFIJAS,
APKOPOJOŠU DARBU APAKŠNODAĻAS

- Torgovye puti na territorii livov i latgalov v IX–XIII vv.*: Avtoref. diss. ... kand. ist. nauk. Rīga, 1961.
- Vostochnaia Latvii i sosednie zemli v X–XIII vv.: ekonomicheskie sviazis s Rus'iu i drugimi territoriiami: puti soobshcheniia.* Rīga: Zinatne, 1965.
- Ievads, Viduslaiku arheoloģija (attīstītais feodālisms) 13.–17. gs. u.c. *Latvijas PSR arheoloģija.* Rīga: Zinātne, 1974.
- Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi: 3.–15. gs. arheoloģiskie pieminekļi.* Rīga: Zinātne, 1977.
- Zamki i sel'skie poseleniia v srednevekovoi Livonii (po arheologicheskim materialam i piš'mennym svedeniiam Latvii kontsa XII–serediny XVI veka).* Avtoreferat dis. na soisk. step. d-ra ist. nauk. Moskva, 1983.
- Pirmatnējās kopienas iekārta: Agrais feodālisms. *Latvijas PSR vēsture: no vissenākajiem laikiem līdz mūsu dienām.* Rīga: Zinātne, 1986.
- Indriķa hronika.* Ā. Feldhūna tulkojums, Ē. Mugurēviča komentāri. Rīga: Zinātne, 1993.
- Atskaņu hronika.* V. Bisenieka atdzejojums, Ē. Mugurēviča priekšvārds, Ē. Mugurēviča un K. Kļaviņa komentāri. Rīga: Zinātne, 1998.
- Vēlais dzelzs laikmets (agrie viduslaiki) 800.–1200. g. *Latvijas senākā vēsture: 9. g.t. pr.Kr. – 1200. g.* (zin. red. Ē. Mugurēvičs un A. Vasks). Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001.
- Vartberges Hermana Livonijas hronika = Hermannii de Wartberge Chronicon Livoniae.* Ē. Mugurēviča tulkojums, priekšvārds un komentāri. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005.
- Oskars Kalpaks. Pirmā pasaules kara un Latvijas Atbrīvošanas cīņu varoņa dzīves un kauju ceļš.* Rīga: Convictor, 2005 (otrais izdevums – Rīga: Jumava, 2007).
- Viduslaiku ciems un pils Salaspils novadā.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2008.
- Franciska no Moliano izmeklēšanas protokols 1312. gadā: liecinieku nopratināšana par notikumiem Livonijā 13.–14. gadsimta mijā.* Ē. Mugurēviča tulkojums, priekšvārds, komentāri. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2010.
- Mana dzīve – no ganuzēna līdz akadēmiķim: vēsturnieka liecības par savu darbu, laikabiedriem un radiniekiem.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2013.

Rietumeiropas hronikas par baltu apdzīvotām zemēm. 9.–13. gs. hroniku fragmenti, tulkojumi un komentāri. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2015.

Dionīsija Fabrīcija Livonijas vēsture = Dionysii Fabricii Livonicae historiae. No latīņu valodas tulkojis un komentārus sarakstījis Ē. Mugurēvičs. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2016.

Guntis Zemītis, Antonija Vilcāne

LIETUVIEŠU VĒSTURNIEKS VIĻUS IVANAUSKS
(26.08.1979.–08.11.2018.)

Pāragri un negaidīti aprāvējis lietuviešu vēsturnieka, humanitāro zinātņu doktora un Lietuvas Vēstures institūta vadošā pētnieka Viļus Ivanauska (*Vilius Ivanauskas*) mūžs. Lietuvā ir izveidojusies spēcīga vēsturnieku – četrdesmitgadnieku paaudze, kas nodarbojas ar padomju perioda pētniecību, un Viļus bija viens no aktīvākajiem tās pārstāvjiem. Viņa interešu loks bija plašs, un tas izpaudās jau bakalaura studijās, kad viņš Viļņas Universitātē (VU) vispirms pabeidza vēstures studijas, bet pēc tam VU Starptautisko attiecību un politikas zinātnes institūtā ieguva bakalaura grādu politoloģijā. Viļus Ivanausks šajā institūtā ir strādājis arī kā lektors. 2003. gadā Viļus ieguva vēstures maģistra grādu, bet 2008. gadā beidza doktorantūru un aizstāvēja disertāciju par tēmu “Lie-